

Лабораторна робота №4. Мінерали солей оксигеновмісних кислот

1. Мінерали класу карбонатів

Карбонати – солі карбонатної кислоти. Відомо близько 80 видів карбонатів, маса яких у земній корі становить 1,7 %. Найпоширенішими є безводні прості карбонати кальцію, мангану, заліза. В земній корі також трапляються карбонати натрію, барію, стронцію, міді, свинцю і цинку. Серед карбонатів часто трапляється ізоморфізм.

Карбонати мають переважно світлий колір: білий, сірий, рожевий та інші за винятком карбонатів міді, які мають зелений і синій кольори. Твердість їх становить 3,0 – 4,5, щільність невелика. Для карбонатів характерна реакція з розбавленим розчином (10%-м) HCl, в результаті якої виділяється CO₂. Ця реакція залежно від виду карбонату може відбуватися на холоді або за нагрівання. Карбонати мають велике практичне значення для промисловості і сільського господарства.

Кальцит CaCO₃ (вапняковий шпат). Хімічний склад, %: CaO – 56, CO₂ – 44. Як домішки можуть міститися FeCO₃, MnCO₃ та ін.

Діагностичні ознаки: низька твердість, досконала спайність, бурхливо реагує з холодним розчином (10%-м) HCl з виділенням CO₂ (кипить).

Діагностичні властивості	Блиск	скляний, перламутровий
	Твердість	3
	Спайність	досконала в 3 напрямках
	Злам	ступінчастий
	Колір	безбарвний, або світлих відтінків
	Риска	біла
	Прозорість	прозорий, напівпрозорий, непрозорий
	Щільність	2,6 - 2,8 г/см ³

Трапляються двійники, друзи, суцільні зернисті, землисті, прихованокристалічні маси, натічні утворення (сталактити, сталагміти).

Різновиди: ісландський шпат – прозорий; паперовий шпат – листуватий.

Походження гідротермальне, метаморфічне, осадове (біогенне, хімічне).

Поклади кальциту виявлено в Росії, Середній Азії, Криму, Донбасі, Італії, Ісландії.

Застосовують у будівництві, хімічній, цукровій, металургійній промисловості, ювелірній справі.

Арагоніт CaCO₃. Хімічний склад, %: CaO – 56, CO₂ – 44, інколи містить домішки стронцію, свинцю, зрідка – цинку.

Діагностичні ознаки: від кальциту різниться відсутністю спайності, більшою твердістю. При нагріванні з Co(NO₃)₂ порошок арагоніту забарвлюється в фіолетовий колір, порошок кальциту майже не змінює кольору або забарвлюється в синюватий чи зеленкуватий колір у разі тривалого кип'ятіння.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний, жирний
	Твердість	3,5
	Спайність	недосконала
	Злам	раковистий
	Колір	білий, світло-коричневий
	Риска	біла
	Прозорість	прозорий, напівпрозорий
	Щільність	2,95 г/см ³

Трапляються друзи, голчасті, радіальнопроменеві агрегати, натічні утворення, ооліти.

Походження переважно гіпергенне і гідротермальне. Утворюється з гарячих кальційвмісних карбонатних вод (кальцит із холодних), а також у корі вивітрювання під час вивітрювання гірських порід і в зоні окиснення рудних родовищ.

Поклади знайдено в Узбекистані, Чехії, Сицилії. В земній корі менш поширений, ніж кальцит. Застосовують як і кальцит, а також для виготовлення прикрас і витворів мистецтва.

Доломіт $\text{CaCO}_3 \times \text{MgCO}_3$ (магнезіальний шпат). Хімічний склад, %: CaO – 30,4, MgO – 21,7, CO₂ – 47,9; Ca і Mg часто заміщуються на Fe і Mn, рідше Co і Zn.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний, перламутровий
	Твердість	3 - 4
	Спайність	досконала
	Злам	ступінчастий
	Колір	білий, зеленуватий, сірий, чорний
	Риска	біла
	Прозорість	прозорий, напівпрозорий
	Щільність	2,8 г/см ³

Діагностичні ознаки: у порошкоподібному стані «кипить» від додавання HCl, у твердому стані – від додавання гарячої HCl.

Походження осадове (хімічний осад), гідротермальне.

Родовища знаходяться на Уралі, в Донбасі, Середній Азії, Сибіру, Кавказі.

Застосовують як будівельний матеріал, у цементній промисловості, як агрономічну руду для вапнування кислих ґрунтів.

Сидерит FeCO_3 (залізистий шпат). Хімічний склад, %: FeO – 62,1, CO₂ – 37,9, як домішки містить CaCO₃, MgCO₃, MnCO₃ та ін.

Діагностичні ознаки: після прожарювання стає магнітним, спайність досконала, щільність висока. В HCl розчиняється порівняно легко, місце взаємодії мінералу з HCl жовкне внаслідок утворення FeCl₃.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	3,5 - 4,5
	Спайність	відсутня
	Злам	нерівний
	Колір	жовтий, зеленуватий, сірий, бурий
	Риска	зелена
	Прозорість	прозорий, напівпрозорий
	Щільність	3,7 - 3,9 г/см ³

Походження гідротермальне, метасоматичне, метаморфічне, осадове.

Родовища знаходяться в Росії (Південний Урал – Бакальське), в Австрії, Іспанії, Польщі, Англії, США.

Застосовують як залізну руду.

Малахіт $\text{CuCO}_3 \times \text{Cu}(\text{OH})_2$. Хімічний склад, %: CuO – 71,9, CO₂ – 19,9, H₂O – 8,2.

Діагностичні ознаки: зелене забарвлення, натічні форми, форми агрегатів, бурхливо реагує з HCl.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний, шовковистий
	Твердість	3,5
	Спайність	відсутня
	Злам	нерівний, раковистий
	Колір	зелений
	Риска	блідозелена
	Прозорість	непрозорий
	Щільність	4 гр/см.куб

Походження гіпергенне. Мінерал залягає у верхніх горизонтах земної кори, в зоні окиснення різних родовищ.

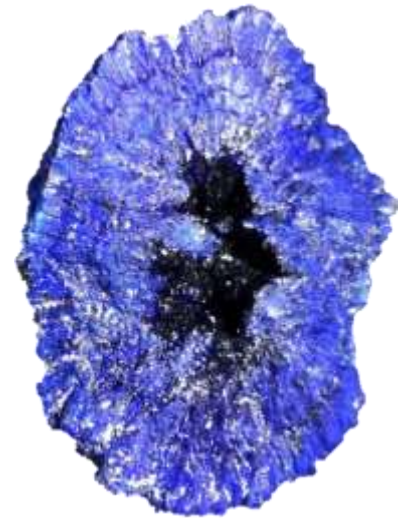
Родовища знаходяться на Уралі, в Казахстані.

Застосовують малахіт як мідну руду, сировину для фарб, щільні суцільні форми – для виготовлення прикрас і витворів мистецтва.

Азурит $2\text{CuCO}_3 \times \text{Cu}(\text{OH})_2$ (мідна синь). Хімічний склад, %: CuO – 69,2, CO₂ – 25,6, H₂O – 5,2.

Діагностичні ознаки: синій колір, бурхливо реагує з HCl.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	3,5 - 4
	Спайність	відсутня
	Злам	раковистий
	Колір	темно-синій
	Риска	блакитна
	Прозорість	прозорий, напівпрозорий, непрозорий
	Щільність	3,7 - 3,9 г/см ³

Походження гіпергенне, утворюється в зоні окиснення сульфідних руд.

Родовища спільні з малахітом. Дуже красиві кристали трапляються в Намібії, Франції, США, Англії, Австралії.

Застосовують азурит як мідну руду, сировину для добування синьої фарби.

2. Мінерали класу сульфатів

Сульфати – солі сульфатної кислоти. Їх нараховується понад 260. Вони становлять біля 0,1% ваги земної кори. Мінерали цієї групи в більшості випадків гіпергенного походження – хімічні озери і морські відклади, продукти окислення сульфідів і сірки.

Гіпс (легкий шпат) $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$. Містить CaO – 32,56 %; SO₃ – 46,51 %; H₂O – 20,93 %. Супутні домішки: пісок, вапняки, сірчисте залізо та інші, що додають йому бурий чи червонуватий відтінок. Домішки знижують технічні властивості гіпсу.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	2
	Спайність	дуже досконала
	Злам	сходинковий
	Колір	білий
	Риска	біла
	Прозорість	прозорий, напівпрозорий, непрозорий
	Щільність	2,3 г/см ³

Морфологія – зернисті і тонкокристалічні маси, волокнисті агрегати. Кристали табличчасті, стовпчасті, призматичні.

Різновиди: алебастр – дрібнозернистий гіпс, селеніт – волокнисті агрегати, шпатовий гіпс – крупнокристалічні, прозорі кристали.

Походження і парагенезис – основна маса гіпсу утворюється осадовим способом в соленосних висихаючих басейнах в асоціації з ангідритом, галітом, сильвіном, карналітом. В зоні вивітрювання сульфідів зустрічається спільно з сіркою. Виникає також за рахунок гідратації ангідриту.

Родовища: Західне Передуралля, Поволжя, Середня Азія, Кавказ, Україна (Артемівська улоговина, Придніпров'я).

Значення: використовується в будівельній справі, медицині, паперовому виробництві, для виробництва цементу, виробного каменю (селеніту), добрива.

Барит (важкий шпат) – $BaSO_4$. Містить (%): BaO – 65,7; SO_3 – 34,3; як домішки наявні Ca, Sr, Pb і Ra.

Особливі властивості – велика питома вага, не розчиняється в гарячій соляній кислоті (добра відмінність від карбонатів).

Морфологія – зернисті, щільні агрегати. Кристали таблитчастої форми, рідше призматичні, стовпчасті. Часто утворює друзи та зростки.

Походження і парагенезис: гідротермальне в асоціації з сидеритом, гематитом, кальцитом, флюоритом, кварцом, сульфідами; екзогенне – як вторинний мінерал в зоні «залізної шляпи».

Родовища: Грузія, Узбекистан, Казахстан Туркменія, Урал, Україна (Придністров'я, Прикарпаття, Закарпаття, Донбас).

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	3,5
	Спайність	досконала
	Злам	нерівний
	Колір	білий, сірий
	Риска	біла
	Прозорість	від прозорого до непрозорого
	Щільність	4,3-4,7 г/см ³

Значення – використовується при бурінні свердловин як обважнювач глинистих розчинів, в лакофарбовій, хімічній, гумовій і паперовій промисловості, в медицині, в сільському господарстві для боротьби із шкідниками.

3. Мінерали класу фосфатів

Фосфати є солями фосфатної, ортофосфатної кислот. Фосфати і їх аналоги складають біля 0,75% ваги земної кори (біля 350 мінералів). Мінерали в основному гіпергенні.

Апатит $Ca_5[CO_3][PO_4]_3(F, Cl, OH, O)$. Містить (%): CaO – 55,38; P_2O_5 – 42,06; F – 1,25; Cl – 2,33; H_2O – 0,56.

Особливі властивості – при терті кусків апатиту один об другий відчувається запах паленої кістки.

Морфологія – зернисті, дрібно- і крупнокристалічні маси. Широко розповсюджені конкреційні утворення апатиту, так звані фосфорити.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	5
	Спайність	відсутня
	Злам	нерівний
	Колір	блакитний, зелений, білий, чорний
	Риска	біла
	Прозорість	від прозорого до непрозорого
	Щільність	3,2 г/см ³

Походження і парагенезис – магматичне, зв’язане з лужними породами в асоціації з нефеліном, цирконом; пегматитове і контактно-метасоматичне – у вигляді крупних добре огранених кристалів голубого і голубувато-зеленого кольору в асоціації з мусковітом, кальцитом, флогопітом; осадове – у формі жовен, конкрецій і землистих мас у вигляді фосфоритів, які виникли біохімічним шляхом. Апатит зустрічається в розсипищах.

Родовища: Хібіни, Прибайкалля, Урал, Україна (північний захід українського кристалічного щита), Казахстан (Кара-Тау).

Значення: основна руда для видобування фосфору і його сполук, добрива, хімічна промисловість.

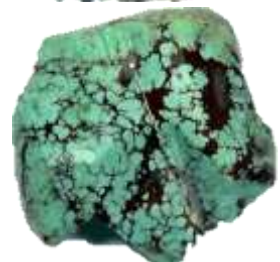
Бірюза $\text{CuAl}_6[(\text{OH})_2(\text{PO}_4)]_4 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$. Домішки: Si, Ca, Sr, в менших кількостях – Zn, Mo, Ni, Co, V, Ti, Ba, Be, Mg.

Особливі властивості – при нагріванні в закритій трубці розтріскується і виділяє воду, буріє або чорніє.

Морфологія – рідко зустрічається у вигляді кристалів короткопризматичної форми. В основному це щільні прихованокристалічні маси ниркоподібної і неправильної форми виділення.

Походження і парагенезис – утворюється при екзогенних процесах в зоні з сухим кліматом в результаті дії мідьвміщуючих поверхневих водних розчинів на глиноземисті вивержені і осадові породи. Асоціює з бурими залізняками, халцедоном, каолінітом, монтморілонітом.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	5-6
	Спайність	досконала
	Злам	раковистий
	Колір	блакитний, зелений
	Риска	блідо-зелена
	Прозорість	непрозорий
	Щільність	2,6-3,2 г/см ³

Родовища: Узбекистан, Казахстан, Іран, Австралія.

Значення – ювелірний камінь.

4. Мінерали класу силікатів

Силікати – найпоширеніший і найрізноманітніший за числом представників підклас мінералів. До його складу входить до 800 видів. За розрахунками В.І. Вернадського, на частку силікатів припадає близько 85% маси земної кори до глибини 16 км. Силікати та алюмосилікати – важливі породоутворювальні мінерали. Вони входять до складу майже всіх гірських порід, переважно магматичних і метаморфічних, формують різноманітні агрегати. Крім того, в земній корі серед багатьох жильних утворень силікати трапляються як самостійні скупчення у вигляді мінеральних родовищ. Багато з них використовують як керамічну і вогнетривку сировину (польові шпати, каолінові глини, тальк, азбест тощо), будівельні матеріали, нікелеві, цинкові, мідні, берилієві, цирконієві, літєві руди і рідкісноземельні елементи, коштовне каміння. Вони є мінералами ґрунтів.

До складу силікатів входить значна кількість відомих хімічних елементів, головними з яких є O, Si, Al, Fe, Mg, Mn, Ca, Na, K, а також Li, B, Be, Ti, Zr, рідкісноземельні, F, H у вигляді (OH⁻) або H₂O та ін. Найпоширенішими силікатами в природі є мінерали групи польових шпатів.

Внутрішня будова та хімічний склад силікатів відбиваються на їх зовнішньому вигляді і фізичних властивостях. Силікати мають різноманітне походження: магматичне (піроксени, польові шпати), пегматитове (слюди, турмалін, берил та ін.), скарнове (везувіан, епідот та ін.), метаморфічне (гранати, хлорити та ін.). Силікати екзогенного походження є продуктами вивітрювання силікатів ендегенного походження (каолінит, глауконіт та ін.).

Олівін (Mg,Fe)₂[SiO₄]. Олівін є ізоморфною сумішшю двох мінералів: форстериту Mg₂[SiO₄] і фаяліту Fe₂[SiO₄]. Хімічний склад, %: форстериту – MgO – 57,1, SiO₂ – 42,9; фаяліту – FeO – 70,57, SiO₂ – 29,43; олівіну – Mg – 40-50, Fe – 8-12, SiO₂ – 30-40.

Діагностичні ознаки: характерний оливково-зелений колір, скляний блиск. У хлоридній кислоті всі мінерали групи олівіну (за винятком форстериту) розчиняються з утворенням цінного листовидного SiO₂.

Різновидом є хризоліт – жовтувато-зелений прозорий олівін.

Зустрічається у вигляді дрібнозернистих мас, або окремих кристалів в породах.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	6,5 - 7
	Спайність	недосконала
	Злам	раковистий
	Колір	світло-жовтий, темно-зелений, чорний
	Риска	відсутня
	Прозорість	просвічує
	Щільність	3,3 - 3,5 г/см ³

Походження магматичне.

Поклади виявлено на Уралі, в Карелії, Північному Кавказі.

Олівін входить до складу основних і ультраосновних порід (габро, базальти тощо), нерідко утворює мономінеральні породи дуніти та перидотити. Застосовують у хімічній промисловості, будівництві, як вогнетривкий матеріал, у сільському господарстві іноді як магнезійне добриво. Хризоліт є коштовним каменем.

Піроксени $\text{Ca}(\text{Mg,Fe})[\text{Si}_2\text{O}_6]$. Для мінералів цієї групи характерним є заміщення одних хімічних елементів, що входять до складу кристалічної ґратки мінералу, на інші. За хімічним складом це силікати кальцію, магнію, заліза, в деяких містяться Al і (Na, Li).

Діагностичні ознаки: чорний, зеленкувато- і бурувато-чорний колір, короткопризматичні, діжкоподібні кристали в основних породах магматичного походження. В кислотах не розчиняється.

Різновиди: авгіт – темно-зелений, діопсид – зелений, енстатит – бурий, егірін – чорного кольору.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	5 - 6
	Спайність	досконала
	Злам	нерівний
	Колір	чорний, зелений, коричневий
	Риска	сіра, сіро-зелена
	Прозорість	непрозорий
	Щільність	3,2 - 3,6 г/см ³

авгіт

діопсид

енстатит

егірін

Походження магматичне.

Поклади є в Росії (Урал), Чехії.

Піроксени головні породоутворювальні мінерали основних і ультраосновних магматичних порід, внаслідок вивітрювання їх формуються мінерали ґрунтів.

Рогова обманка $\text{Ca}_2(\text{Mg,Fe,Al})_5(\text{Al,Si})_8\text{O}_{22}(\text{OH})_2$. Мінерал характеризується несталім хімічним складом.

Діагностичні ознаки: темно-зелений або чорний колір, стовпчасті, призматичні, голчасті кристали.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	5 - 6
	Спайність	досконала в двох напрямках
	Злам	скалкуватий, нерівний
	Колір	темно-зелений, чорний
	Риска	зеленувата, буре
	Прозорість	непрозорий
	Щільність	2,9 - 3,4 г/см ³

Різновиди: звичайна рогова обманка – темно-зеленого кольору, базальтична – бурого або чорного, лужні рогові обманки – чорного або синього кольору.

Трапляється у вигляді кристалів, волокнистих, голчастих агрегатів, суцільних щільних мас.

Походження магматичне, метаморфічне. Рогова обманка поширена в земній корі.

Рогова обманка породоутворювальний мінерал багатьох магматичних і метаморфічних порід.

Мусковіт $KAl_2(OH,F)_2[AlSi_3O_{10}]$ (біла слюда) калієва слюда. Хімічний склад, %: K_2O - 11,8, Al_2O_3 - 38,5, SiO_2 - 45,2, H_2O - 4,5.

Діагностичні властивості	Блиск	перламутровий
	Твердість	2,5 - 3
	Спайність	надто досконала
	Злам	східчастий
	Колір	білий з різними відтінками
	Риска	біла
	Прозорість	прозорий
	Щільність	2,7 - 3,1 г/см ³

Трапляється в природі у вигляді суцільних листувато-зернистих, лускуватих мас.

Походження магматичне, метаморфічне, пегматитове. Поклади відкрито в Росії (Іркутська область, Карелія, Східні Саяни).

Застосовують в електропромисловості, радіотехніці, приладобудуванні.

Біотит $K(Fe,Mg)_3(OH,F)_2[AlSi_3O_{10}]$ (чорна слюда).

Діагностичні ознаки: розщеплюється на пружні листочки темнозелено-бурого кольору, непрозорий у товстих пластинах.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	2 - 3
	Спайність	дуже досконала
	Злам	східчастий
	Колір	чорний з відтінками
	Риска	зеленувата
	Прозорість	прозорий
	Щільність	2,7 - 3,3 г/см ³

Походження магматичне, метаморфічне, пегматитове.
Застосовують частково в електроізоляційних виробках.

Калієві польові шпати

До цієї підгрупи належать ортоклаз, мікроклін, амазоніт.

Ортоклаз $K[Al, Si_3O_8]$. Хімічний склад, %: K_2O – 12,7-16,9, Al_2O_3 – 18,4-18,7, SiO_2 – 64,7-65,7, як домішки часто містить Na_2O , BaO , FeO , Fe_2O_3 .

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	6
	Спайність	досконала в двох напрямках
	Злам	ступінчастий
	Колір	кремовий, сірий, рожевий, червоний
	Риска	біла
	Прозорість	непрозорий, просвічує в тонких краях
	Щільність	2,6 г/см ³

Діагностичні ознаки: світлий колір, твердість 6, спайність під кутом 90°.

Різновиди: адуляр (льодовий шпат) – безбарвний, прозорий; «місячний» камінь – з ніжно-синюватим поліском; сонячний камінь – з іскристо-золотистим поліском; санідін – склоподібний.

Походження магматичне, пегматитове, гідротермальне, метаморфічне.

Мікроклін $K(Al, Si_3O_8)$. За хімічним складом і фізичними властивостями такий самий, як і ортоклаз. Різниться від ортоклазу тим, що кристалізується в триклінній сингонії і має кут між площинами спайності близько 86°. Мікроклін блакитно-зеленого кольору називають амазонітом. Він трапляється в пегматитових жилах.

Мікроклін

Амазоніт

Поклади відкрито в Росії (Забайкалля, Карелія, Урал), Казахстані, США, Бразилії, Індії, Намібії, на Мадагаскарі, в Бірмі. Застосовують мінерали у скляній, керамічній промисловості, будівництві, як декоративний матеріал.

Плагіоклази (кальцій-натрієві польові шпати) є ізоморфним рядом мінералів з двома крайніми членами: альбітом та анортитом. Це найпоширеніші мінерали магматичних, особливо кислих, порід, трапляються в ґрунтах. У земній корі їх вміст становить ~ 40 %.

Альбіт $\text{Na[AlSi}_3\text{O}_8]$. Хімічний склад, %: Na_2O – 10,79, Al_2O_3 – 19,4, SiO_2 – 68,81, постійні домішки K_2O , зрідка — BaO та ін.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	6 - 6,5
	Спайність	досконала в двох напрямках
	Злам	ступінчастий
	Колір	білий, безбарвний, блакитний, червоний
	Риска	біла
	Прозорість	непрозорий
	Щільність	2,6 г/см ³

Діагностичні ознаки: висока твердість, досконала спайність під косим кутом, скляний блиск. Походження магматичне, метаморфічне, пегматитове, гідротермальне. У земній корі піддається вивітрюванню з утворенням глинистих мінералів.

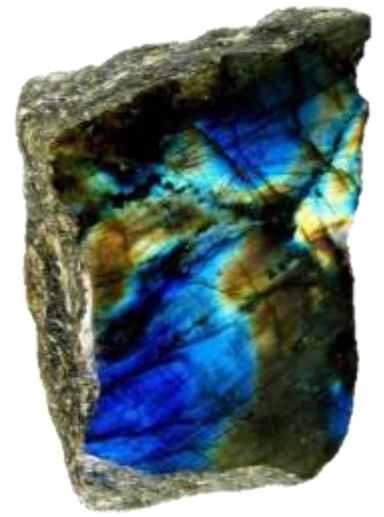
Поклади є в Росії (Забайкалля, Урал).

Застосовують у керамічній промисловості.

Лабрадор $(0,3-0,5)\text{Na[Al, Si}_3\text{O}_8](0,7-0,5)\text{Ca[Al}_2, \text{Si}_2\text{O}_8]$. Хімічний склад, %: Na_2O – 5,89, CaO – 10,05, Al_2O_3 – 28,01, SiO_2 – 56,05.

Діагностичні ознаки: присуття іризація.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	6
	Спайність	досконала в двох напрямках
	Злам	ступінчастий
	Колір	темно-сірий, чорний з грою кольорів
	Риска	відсутня
	Прозорість	непрозорий
	Щільність	2,7 г/см ³

Походження магматичне, метаморфічне. На поверхні земної кори піддається гідролізу. Поклади розвідано в Україні, Канаді, на Мадагаскарі, в Мексиці, США. Застосовують як облицювальний, декоративний матеріал.

Анортит $\text{Ca}[\text{Al}_2, \text{Si}_2\text{O}_8]$. Хімічний склад, %: CaO – 20,1, Al_2O_3 – 36,62, SiO_2 – 43,28.

Діагностичні ознаки: анортит подібний до альбіту, різниться від нього оптичними константами. Походження магматичне, залягає на місці контактної взаємодії кислих магматичних порід з вапняками. Дуже поширений породоутворювальний мінерал. Породи з анортиту застосовують як декоративне каміння.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	6 - 6,5
	Спайність	досконала в двох напрямках
	Злам	ступінчастий
	Колір	білий, сірий
	Риска	відсутня
	Прозорість	непрозорий
	Щільність	2,7 - 2,8 г/см ³

Каолініт $\text{Al}_4(\text{OH})_8[\text{Si}_4\text{O}_{10}]$. Хімічний склад, %: Al_2O_3 – 39,5, SiO_2 – 46,5, H_2O – 14,0, містить домішки Fe_2O_3 , MgO , CaO , K_2O та ін. Цьому мінералу властива висока дисперсність.

Діагностичні ознаки: жирний на дотик, забруднює руки, тонкі лусочки мають перламутровий блиск, у сухому стані сильно поглинає воду, у вологому – утворює надзвичайно пластичні маси.

Походження екзогенне внаслідок вивітрювання польових шпатів, слюд, цеолітів; гідротермальне.

Діагностичні властивості	Блиск	перламутровий, жирний, матовий
	Твердість	1 - 2,5
	Спайність	досконала в одному напрямку
	Злам	землистий
	Колір	білий з жовтим або сірим відтінком
	Риска	біла
	Прозорість	непрозорий
	Щільність	2,6 г/см ³

Поклади є в Україні (Часівярське в Донецькій області, Глуховецьке у Вінницькій обл.), Росії (Урал), Грузії (Кавказ).

Застосовують для виготовлення фарфорового та фаянсового посуду; як наповнювач у виробництві паперу, лінолеуму, як будівельний матеріал.

Тальк $Mg_3(OH)_2[Si_4O_{10}]$. Хімічний склад, %: Mg - 31,7, SiO₂ - 63,5, H₂O – 4,8.

Діагностичні ознаки: низька твердість, жирний на дотик, зелений колір, цілком досконала спайність, вогнетривкий, не розчинний у воді й органічних розчинниках.

Діагностичні властивості	Блиск	жирний, перламутровий
	Твердість	1
	Спайність	дуже досконала
	Злам	східчастий
	Колір	білий, світло-сірий, світло-зелений
	Риска	біла
	Прозорість	непрозорий, просвічує в тонких частинах
	Щільність	2,7 - 2,8 г/см ³

Трапляється у вигляді листуватих, лускуватих, суцільних твердих мас.

Походження метаморфічне (за рахунок метаморфізму доломітів).

Поклади є в Росії (Урал, Східні Саяни), Китаї, Канаді, Австрії.

Застосовують у паперовій, текстильній, гумовій, шкіряній промисловості, у сільському господарстві – як наповнювач при виробництві отрутохімкатів.

Гранат $A_3^{2+}B_2^{3+}(SiO_4)_3$, де A_3^{2+} – Mg, Fe, Ca, Mn; B_2^{3+} – Al, Fe, Cr, V, Mn, Ti⁴⁺, Zr⁴⁺. В складі граната нерідко відмічаються домішки калію, натрію, цирконію, берилію, ванадію, титану, ітрію і інших хімічних елементів.

Морфологія – зустрічається у вигляді кристалів-ромбододекаєдрів, пентагон-додекаєдрів, тетрагон-триоктаєдрів і зерен, включених у породу.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний до алмазного
	Твердість	6,5-7,5
	Спайність	відсутня
	Злам	нерівний, раковистий
	Колір	червоний
	Риска	відсутня
	Прозорість	прозорий
	Щільність	3,51-4,25 г/см ³

Різновиди: гросуляр – зелений, жовтий; уваровіт – смарагдово-зелений; піроп – криваво-червоний; альмандин – червоний, бурочервоний; андрадит – бурий, бурувато-зелений, чорний. Прозорий земний різновид андрадиту зветься демантоїд (напівкоштовне каміння).

піроп

гросуляр

уваровіт

альмандин

андрадит

демантоїд

Походження і парагенезис – метаморфічне, контактово-метасоматичне, іноді магматичне. Альмандин характерний для слюдяних сланців в асоціації з дістеном. Спесартин зустрічається в пегматитах із слюдою, польовим шпатом, турмаліном.

Родовища: Карелія, Урал, Якутія, Україна (деякі райони Українського кристалічного щита, Закарпаття).

Значення: абразивний матеріал, ювелірна промисловість (піроп, уваровіт, демантоїд).

Топаз $\text{Al}_2[\text{SiO}_4](\text{F},\text{OH})_2$. Містить (%): Al_2O_3 – 62,0-48,2 %; SiO_2 – 28,2-39,0 %; F – 13,0-20,4 %; H_2O – до 2,45 %.

Характерними ознаками топаза є зовнішній вигляд кристалів, висока твердість, а також досконала спайність по пінакоїду (001). Розкладається фосфорною сіллю з виділенням SiO_2 .

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	8
	Спайність	досконала
	Злам	раковистий
	Колір	безбарвний, блакитний
	Риска	відсутня
	Прозорість	прозорий
	Щільність	3,5-3,6 г/см ³

Морфологія – призматичні, рідше спиловидні кристали. Зливні дуже щільні маси та прихованокристалічні «яшмоподібні» утворення, променисті і тонкоплатівчасті агрегати.

Походження і парагенезис – типово постмагматичний мінерал, утворюється в пегматитовій, пневматолітовій і гідротермальній стадіях і пов'язаний з кислими інтрузіями.

Асоціює з кварцом, польовими шпатами, слюдами, бериллом, турмаліном, флюоритом, каситеритом, вольфрамітом.

Родовища ювелірного топазу (переважно в пегматитових жилах) знаходяться в Україні (на Волині), Бразилії (штат Мінас-Жерайс), РФ (Забайкалля, Урал), на о. Мадагаскар, в Пакистані, Японії.

Значення: ювелірне каміння.

Берил $Be_3Al_2Si_6O_{18}$. Домішки Na, Cs, Rb, Li, Fe^{2+} , Fe^{3+} , Mn, Mg, H_2O , He. Метасилікат алюмінію і берилію кільцевої будови. Містить (%): Al_2O_3 – 19; BeO – 14; SiO_2 – 67.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	7-8
	Спайність	відсутня
	Злам	раковистий
	Колір	світло-зелений
	Риска	відсутня
	Прозорість	прозорий, непрозорий
	Щільність	2,6-2,9 г/см ³

Морфологія – призматичні подовжені кристали – гексагональні призми в комбінації з діпірамідою і пінакоїдом. Кристали інколи досягають великих розмірів – до декількох метрів у довжину.

Різновиди – аквамарин – блакитний, кольору морської хвилі, прозорий; смарагд – яскраво-зеленого кольору; морганіт (вороб'євіт) – рожевий (містить цезій); геліодор – жовтий, прозорий з домішками .

аквамарин

смарагд

морганіт

геліодор

Походження і парагенезис: пневматолітовий і гідротермальний в пегматитах, грейзенах, кристалічних сланцях, в кварцових жилах. Супутники: топаз, вольфраміт, каситерит, молібденіт, турмалін, мусковіт, польовий шпат, кварц.

Родовища: Урал, Забайкалля. Україна (Волинське), Колумбія, Бразилія, ПАР.

Значення: руда для видобутку берилію. Смарагд, вороб'євіт, аквамарин і геліодор – коштовне каміння.

Турмалін $\text{Na}(\text{Mg,Fe,Mn,Li,Al})_3\text{Al}_6(\text{BO}_3)_3(\text{OH,F})_4[\text{Si}_6\text{O}_{18}]$ – це боросилікат алюмінію зі змінним хімічним складом. Хімічний склад, %: SiO_2 – 34-41, B_2O_3 – 8-13, Al_2O_3 – 25-44, MgO – 0-14, FeO – 0-17, Na_2O – 1-3,5, K_2O – 0-2,5, Li_2O – 0-1,25, H_2O – 1-4,5, іноді F – 0-1,2, Cr_2O_3 – 0-1, MnO – 0-3,5, CaO – 0-5.

Діагностичні ознаки: велика твердість, призматичні кристали з вертикальним штрихуванням, характерним поперечним перетином у вигляді сферичного трикутника, відсутність спайності.

Діагностичні властивості	Блиск	скляний
	Твердість	7 - 8
	Спайність	відсутня
	Злам	нерівний, раковистий
	Колір	від безбарвного до чорного
	Риска	відсутня
	Прозорість	прозорий та непрозорий
	Щільність	2,9 - 3,2 г/см ³

Різновиди: червоний, рожевий – рубеліт; синій – індиголіт; зелений – верделіт; коричневий – дравіт; безбарвний – ахроїт; чорний – шерл.

рубеліт

індиголіт

верделіт

дравіт

ахроїт

шерл

Походження пневматолітове, гідротермальне, метаморфічне.

Поклади знаходяться в Росії (Урал, Забайкалля), в Казахстані, Бразилії, на Мадагаскарі, в Намібії, Шрі-Ланці.

Застосовують у радіотехніці, оптиці, як коштовне каміння.